

Sullas lus. Metochites og historien

Jonas J. H. Christensen

Hvad brugte man i Konstantinopel de græske og romerske statsmænd til? Og hvorfor gribe tilbage til 2000 år gamle historier? I denne artikel vil jeg præsentere Theodoros Metochites, en byzantinsk lærd og statsmand, der de seneste årtier har fået en del opmærksomhed blandt byzantinister for sine mange forskellige værker; ikke mindst *Miscellania* eller *Semeioseis gnomikai*. I værkets 120 essays begræder han Romerriget, der på hans tid havde mistet fordums styrke og stod midt i en borgerkrig. Samtidig grunder han over sin egen skæbne og blander sine moralske og filosofiske tanker med historiske udlægninger. Jeg vil tage udgangspunkt i et længere essay, hvor Metochites med udgangspunkt i Skæbnens pludselige omskiftelighed gennemgår antikkens historie fra Perserkrigene til Octavian; et udsnit, der nok ikke tilfældigt falder sammen med Plutarks *Parallele liv*. For ikke at kede læseren vil jeg holde mig til nogle få nedslag og analyser og ellers begrænse mig til at præsentere en spændende, men hidtil ret utilnærmelig forfatter fra det 13. århundrede.

Theodoros Metochites

Metochites blev født i Konstantinopel i 1270 i årene efter generobringen i 1261 og etableringen af Michael VIII Palaiologos' dynasti. Hans forældre sørgede for hans uddannelse dér, indtil de på grund af den ældre Metochites' sympati for en union med den romerske kirke i 1283 blev forvist til Lilleasien, nok Nikaia, hvor Theodoros kunne fortsætte sin uddannelse. I en alder af 20 imponerede han kejser Andronikos II, Michael VIII's søn, med en tale, der fik kejseren til at ansætte ham, og han vendte derefter tilbage til Konstantinopel og blev en vigtig politisk og intellektuel person.¹ Han steg i graderne, indtil han i 1321 blev udnævnt til *megas logothetes*, den øverste departementschef i riget. Siden 1305 havde han været kejserens *mesazon*, nærmeste rådgiver, og hans tætte tilknytning til kejseren førte til, at da denne i 1328 tabte borgerkrigen mod sit barnebarn, Andronikos III, røg Metochites med i faldet. Han fik sit palads revet ned, sine besiddelser konfiskeret, og selv blev han sendt i eksil, indtil han fik lov

1. Constantinidis (1982), 90-92.

til at vende tilbage til Konstantinopel i 1330. Her levede han som munk med sine mange bøger i Chora-klosteret indtil sin død i 1332.

Metochites var en vigtig mand i sin samtid, og han opfattede sig tydeligvis også som en. Således kan man den dag i dag se en mosaik, som han lod opføre i forbindelse med renovationen af Chora-klosterets kirke (Kariye Camii), hvor han ydmygt knælende og iført en kæmpe turban overdrager kirken til Kristus Pantokrator. Metochites delte vandene og gav med sin fuldkomne mangel på ydmyghed ammunition til sine kritikere og til sine følgere og elever et eksempel på den genfødte antik.² Således hævdede hans elev Nikephoros Gregoras (ca. 1290-1358/1361), at Homers, Platons og Plutarks sjæle var kommet til live igen i Metochites' legeme.³

Metochites og Plutark

Plutarks skrifter blev samlet af Maximos Planudes (1255-1304), og selvom Plutark gennemgående var populær i senantikken og den græske middelalder,⁴ nåede hans popularitet et højdepunkt i det første århundrede efter Konstantinopels generobring.⁵ Planudes skrev om sin motivation for at producere sin samling af Plutarks skrifter, at “[j]eg har besluttet mig for at nedskrive Plutarks bøger, for, som du ved, jeg elsker den mand så højt.”⁶ Metochites var også ganske indtaget i Plutark og dedicerede sit essay 71 til ham. Essayet er nærmest en hagiografi, men interessant nok sniger der sig flere detaljer om Plutark ind, som ikke har belæg i tidligere beskrivelser. Til gengæld passer de med Theodoros Metochites selv, og ovennævnte smiger om i hvert fald Plutarks reinkarnation ser ud til at have været i samklang med Metochites' eget selvbillede.⁷ Relevant for det følgende er det især, at forfatteren mener, at man egentlig ikke behøver læse andet end Plutark, hvis man vil vide noget om historien før ham (71.8). Ydermere

2. Xenophontos (2018) 29.

3. Xenophontos (2019) 312, med reference til et brev (24a, 40-43) til Metochites, hvor han smigrende skriver: [...] ἀποφαίνεσθαι ἂν ἐκινδύνευσαν Ὅμηρον καὶ Πλάτωνα καὶ Πτολεμαίου καὶ Πλούταρχον καὶ ὁμοῦ τοὺς ὅσοι μεγάλης θιασῶται σοφίας ὑπήρξαν, ἀναστάντας ἐν ἐνὶ τῷ σῶ ξυνεληλυθέναι σώματι νῦν καὶ διατρίβειν αὐθις ἐν βίῳ, [...].

4. Pade (2007) 37-59.

5. Xenophontos (2019) 310.

6. *Ep.* 106, Leone (1991) 169.18-19.

7. Xenophontos (2018) 30-8, især 36-7.

sammenligner Metochites sine *Semeioseis gnomikai* med Plutarks *Moralia* (nyligt samlet til en slags *Final Edition* af Planudes). Metochites er dog ikke bare en efterligner, og han benytter en lang række andre forfattere. Han bruger også sit forlæg på sin egen måde, med sine egne ord og med sit eget sigte, hvilket vil blive demonstreret i det følgende.⁸

Om *Semeioseis gnomikai*

Semeioseis gnomikai, "opbyggelige optegnelser" eller "didaktiske noter"⁹ er en samling på 120 essays af varierende længde fra helt korte til ca. 20 sider. Værket er bevaret i tre håndskrifter, hvoraf to er nogenlunde samtidige med forfatteren (første halvdel af det fjortende århundrede). De er under kritisk udgivelse i Göteborg og findes ellers i en *editio princeps* fra 1821.¹⁰ *Semeioseis gnomikais* udgivelse kan dateres til et tidspunkt mellem 1326 og 1328, altså midt i borgerkrigen mellem Andronikos II og III med *terminus ante quem* før Andronikos II's nederlag.¹¹ Værket er meget personligt, da Metochites ofte taler om sine motivationer og frustrationer i de enkelte essays. I essay 28, hvor emnet er det tilbagevendende om Skæbnens omskiftelighed, bryder Metochites for eksempel ind i et afsnit med "Også jeg har oplevet (...)",¹² hvilket binder ikke bare det generelle til det partikulære, men også fremhæver det personlige. I essay 67, som bliver behandlet senere, bliver det tydeligt, at Metochites altid er på jagt efter et godt eksempel og materiale til sine betragtninger, og mens han stort set holder sig fra de 1000 års foregående historie og sin samtid, har han ikke noget mod at bruge sig eget liv som eksempel. Dog er de politiske forhold beskrevet vagt og kun i forbindelse med Metochites' karriere. En oplagt parallel er det selvbiografiske værk *Diegesis Merike*, skrevet af Nikephoros Blemmydes og færdiggjort i 1267 – 3 år før Theodoros' fødsel –

8. Om Metochites stil se Byden i Hult (2002) 283-87.

9. Featherstone (2011) 336: Notes on Thoughts (dog oversat fra *γνωμῶν σημειώσεις* fra et brev hvori Metochites forklarer indholdet af værket), Hult (2016) og Wahlgren (2018): Sententious Notes, Xenophontos (2018): Didactic Notes or Moral Judgments.

10. Hult (2002, 2016) Wahlgren (2018), Müller, M. og Kiessling (1821).

11. Hult (2002) xiv.

12. Καὶ μὴν καὶ πεπεύραμαι γ' αὐτὸς ἔγωγ' (28.3).

der har samme aversion mod at fortælle egentlig samtidshistorie.¹³ Temaerne spænder vidt i *Semeioseis gnomikai*, og ud over mange forskellige tilgange til livets omskiftelighed og Skæbnens uudgrundelighed når Metochites ind på blandt andet skytternes historie (essay 110), matematik og geometri (70), regeringsformer (94 til 109) samt en række essays om enkelte forfattere – mest prominent Plutark (71).

Filosofi og Skæbnens drama

I sine essays udvikler Metochites sin filosofi om livet som en slags drama med et uudgrundeligt Forsyn eller Skæbnen som instruktør.¹⁴ Hvorfor folk fødes ind i den ene eller anden rolle, hvorfor én bliver Agamemnon og en anden Thersites, er ikke muligt for mennesker at forstå, da vi lever i nuet, helt afskåret fra fremtiden. Følgelig orienterer den vise sig mod fortiden for at forstå og acceptere nutiden, og netop accepten af den lod eller den rolle, man er blevet tildelt, spiller en stor, ja, rolle i hans 120 essays. De bestandige roses, mens folk, der forsøger at være noget andet, end de er, kritiseres. Sat sammen med Metochites' negative syn på livets uforudsigelige omskiftelser kan hans moralfilosofi fremstilles som behovet for at være sin natur og rolle tro, eftersom det er det eneste, man egentlig har indflydelse på, og det derfor er det mest relevante kriterium at bedømme en person efter – og dermed ikke rigdom, succes, status og disses modsætninger. Men at være tro mod sin natur indebærer også at udleve den, og resignation er ikke en værdig mulighed (58.3) – og den mand, der undgår udfordringer og anstrengelser og ikke gifter sig eller engagerer sig, er en skændsel og en "boiotisk gris".¹⁵ Metochites har dog en aristokratisk tendens, idet han understreger, at det lader til, at folk fra lave baggrunde er mere omskiftelige og altså har sværere ved at stå fast i omskiftelighederne (117). Eftersom ingen uden Gud kender årsagerne til de roller, vi er

13. Georgios Metochites, Theodoros' far, havde mødt den indædt anti-unionistiske Blemmydes i debat i 1250 og brugte perverst nok Blemmydes' argumenter i modificeret form til at tale for unionen i 1280. Da truslen om et nyt korstog mod Konstantinopel fortog sig, blev unionisternes parti upopulært, hvilket under den nye kejser, Andronikos II, førte til eksilet i 1283. Delacroix-Besnier (2013) 58, 55.

14. Beck (1952) 101-107.

15. *Βιωρία ὄς* (58.5.2). Dette inkluderer dog ikke munke og andre hellige mænd. De kæmper en indre kamp og har derfor ikke nødvendigvis valgt den lettere vej (60.4-5). Metochites dedicerer en stor del af Etik eller om uddannelse (*Ἠθικὸς ἢ περὶ παιδείας*), forfattet på et tidspunkt mellem 1307 og 1320, til netop spørgsmålet om det aktive versus det passive liv. Xenophontos (2020), xii-xiii.

tildelt, understreger Metochites, at det er lige så tåbeligt at bryste sig af en god lod som at være stolt af Agamemnons bedrifter, når man som skuespiller spiller hans rolle (53).

At være tro mod ens lod i livet er også at have tillid til og tro på Forsynet, som i den omskiftelige og kaotiske eksistens er “et helligt anker”.¹⁶ Ankeret er en platonisk-kristen forbindelse og participering i det guddommelige og urokkelige, og den, der vil, kan få indblik i “dette de værendes store og strålende teater”.¹⁷ Metochites’ brug af platoniske begreber og udtryk bunder dels i beundring for filosoffen, dels i begejstring for Platons sprog. I essay 80 skriver Metochites om den manglende praktiske og politiske nytte, man har af antikkens filosoffer, og fortsætter “Det samme kunne man også sige om Platons værker, som på grund af deres vellyd – eftersom han overgår alle andre med sit sprog – er bevaret af tiden lige til vore dage [...]” Platon siger nemlig tingene enkelt og ligeud i modsætning til Aristoteles, der foregiver at vide alt om alt muligt og skriver op ad stolper og ned ad vægge om de mest irrelevante ting, men når han ikke kan få greb om et emne, hopper han hen over det og lader, som om han har givet en fyldestgørende forklaring (80.2). Her ser man tydeligt statsmandens frustration over manglen på praktisk lærdom i de værker, han som forsker og litterat holder af at læse og benytte i sine egne skrifter. Måske bunder den særlige utilfredshed med Aristoteles i Metochites’ ufrivillige skoleskift til Lilleasien, hvor noget kunne tyde på, at kvaliteten af undervisningen i visse aspekter af Aristoteles’ filosofi ikke var så høj.¹⁸

Den praktiske viden, som Metochites ikke finder hos filosofferne (måske bortset fra Heraklit, jf. Essay 29.2), finder han i stedet hos Plutark, som i tiden efter generobringen af Konstantinopel blev meget populær, ikke mindst på grund af Planudes, hvis manuskript Metochites med stor sandsynlighed har haft adgang til og læst. I Plutarks *Moralia*, som *Semeioseis* i et vist omfang er kalkeret over, og ikke mindst *Parallele Liv*, finder Metochites ikke blot moralske betragtninger, men materiale til sine egne analyser. De historiske eksempler giver den praktiske viden om politik og filosofi, om gode og dårlige menneskers skæbner og om rigers opståen og hendøen.

16. ἄγκυρά τις ὡς εἰπεῖν ἱερὰ (58.7.7).

17. τὸ μέγα τοῦτο καὶ περιφανέστατον τῶν ὄντων θέατρον (58.10.2).

18. Constantinidis (1982) 91. Skønt kritikken var Metochites en ivrig læser og kommentator, Wilson (1996) 258-9 og Byden (2003) 42-44. Metochites roser Aristoteles’ værker om de empiriske videnskaber, men er kritisk over for hans værker om retorik, matematik, politik og metafysik.

Med ovenstående in mente kan vi nu forsøge at se nærmere på Metochites' historisyn i praksis.

Metochites og historien: Essay 67

[Om] at det forbløffende ofte lader til, at de største bedrifter og lykketræf meget hurtigt bliver efterfulgt af svære og ikke mindst uforudsete problemer.

Sådan lyder titlen på et længere essay om Skæbnens omskiftelighed, et emne som Theodoros Metochites i sine essays ofte kommer ind på. Skæbnen, Heldet eller Forsynet, kort sagt Τύχη,¹⁹ spiller en stor rolle her, som det gør for så mange græske forfattere. Metochites forsøger at nærme sig en forklaring på Skæbnens omskiftelighed – i det omfang det overhovedet er muligt, jf. ovenstående – og at give læseren en slags advarsel eller forsmag ved at fremdrage en række eksempler. Som han skriver:

Hvis en person sammenstillede og fik overblik [over eksemplerne], tror jeg, at vedkommende ville forundres over, hvorledes hver af de største udviklinger og strålende værker og de stærkeste tendenser og dem propfyldt med nyskabelse og vovemod og vækst, hvorledes de straks og lige dér overskygges af drejninger og omslag, som sker, kan man sige, på grund af en eller anden dæmonisk hævn-gerrighed og Skæbnens misundelse på store foretagender (1.1-2).

Alt, der løfter sig, må falde og det er således en slags naturlov ifølge Metochites, at ting vender sig til deres modsætning. Der er ikke tale om en rent ydre vending, men menneskers og rigers nedgang sker, i det omfang de kan forklares, som en konsekvens af et indre forhold eller omslag i dem selv, i deres ethos. Det er som sagt et emne, der optager Metochites meget, og han vier 114. essay til antihelte og især Alkibiades, som han beskriver som ubestendig og ekstremt omskiftelig i både vaner, udseende og alliancer. Alkibiades er dog så forvorten en Proteus, at han aldrig rigtig har en egentlig

19. Om Skæbnen hos Metochites: Beck (1952) 96-8.

opstigen, blot en masse hop og nedture, og det er ret tydeligt på frekvensen af eksempler i *Semeioseis gnomikai*, at med essay 114 har Metochites stort sagt, hvad der skulle siges om ham (essayet er i sig selv blot en udbygning af et afsnit i et tidligere essay, 57.3), hvorimod andre antikke skikkelser som f.eks. Agesilaos, Themistokles og Epameinondas dukker op igen og igen og benyttes som moralsk-historiske eksempler.

Valget af emner for hans analyser hviler i høj grad på sproget. Ligesom han mente, at Platon måske mere blev læst for sit herlige sprog end for indholdet, er det også en vigtig faktor for Metochites, at romerne og grækernes historie er skrevet godt, som det skal blive klart senere. Byzantinernes snobberi hvad angår det græske sprog er velkendt, men det er nok ikke kun chauvinisme, der motiverer Metochites, og han gør sig tanker om, at andre kulturer og endda samtiden også kan fremvise nyttige eksempler. Metochites begynder ikke essayet med begyndelsen og perserkrigene, men springer direkte til Alexander, som med ubetydelige ressourcer underlagde sig perserne og således løftedes op af Skæbnen blot for at dø under de ynkeligste omstændigheder (3.7). Romerne underlagde sig derefter Alexanders efterfølgere (5.1) og overgik Alexander ikke bare med hensyn til størrelsen på deres rige, men også varigheden og stabiliteten (5.2). Romerne er således sat ind i en storpolitisk og hellenistisk ramme, hvad der ikke er tilfældet for de græske bystater, som Metochites kommer til senere. Romerne regerede nemlig efter fornuftige love, indtil de ikke gjorde det længere, og riget faldt sammen under krig og rivalisering (67.5). Gerningsmændene var de Mariuser, Sullaer, Cæsarer, Pompejuser med flere, som med deres vanvittige stræben efter magt ødelagde og formindskede deres hjemland (6.5).

Årsagen til rigets størrelse i Metochites' samtid skal findes helt tilbage i tiden omkring de romerske borgerkrige (6.8), hvilket måske kan synes sært, da kejsertidens Rom og senantikken Konstantinopel for andre i eftertiden stod som de historiske højdepunkter, ikke mindst for de kristne. Forklaringen kan være, at Metochites med sit fokus på forvaltning og love antager samme syn på Republikkens endeligt som sin hovedkilde og inspiration, nemlig Plutark. Det er også bemærkelsesværdigt, at han i det følgende slutter sin beretning med Octavian/Augustus, som Plutark også gør i sine *Parallele Liv*. Det understreger, at Metochites hos Plutark fandt alt det materiale, han havde brug for til sin analyse. Som sagt hævder han senere i essayet, at den analyse kunne være lavet på et andet datagrundlag, endda et barbarisk, og resultatet ville være

det samme. Men hos Plutark finder han materialet ordnet og på sin vis fordøjet, så det lettere lader sig bruge.

Efter de indledende afsnit begynder Metochites på den egentlige gennemgang af historien, startende i Rom med Marius, som var en ukendt bondeknold (7.1), der via sin krig mod kimbrenne løftedes til de højeste tinder (7.2-3), før hans tørst efter magt og tyranniske temperament tvang ham ned igen, helt ned til Afrika (7.4-5), slået af Sulla, eller som der står: med Skæbnen[s hjælp] skubbet bort af Sullas strålende [gerninger] (*ὠθούμενος ταῖς τοῦ Σύλλα μετὰ τῆς τύχης λαμπρότησι*) (8.1). Som med Alexander fremtræder der et klart mønster med store mænd fra ringe baggrunde, der løftes op af Skæbnen blot for igen at falde til jorden – ofte i en værre forfatning, end da de startede. Metochites tvivler som skrevet tidligere på, at folk fra ringe kår kan klare lykkens omskifteligheder, når de først opnår hæder og ære. Dette hviler nok dels på et delvist aristokratisk livssyn (konger, kejsere og regenter skal helst være fra gode kår, mens deres umiddelbare undersætter, folk som Metochites selv, godt kan have ydmyge baggrunde), dels på hans filosofi om at være sin egen person og rolle tro, hvilket er lettere for en, der ikke skifter status, må man forstå.

Metochites skærer de fleste statsmænd over samme læst, men hans beretning om Sulla er værd at dvæle ved, da Metochites her tilsyneladende begiver sig ud i en metaforisk gentagelse af sin pointe i de andre minibiografier.

Han behandler Sulla over to kapitler og bruger det ene (9) til at beskrive hans opstigen og det andet (10) til hans fald. Sulla kom fra en ringe baggrund (*ἐξ ἀδόξων*, 9.1) til magten, blev hurtigt enevældig og viste således vejen for de senere kejsere (*τοῖς καίσαρσι μεθύστερον*, 10.1), men mistede hurtigt grebet om lykken og trak sig tilbage fra politik (10.2). Nu følger den fra Plutark bekendte historie om hans død, dog i Metochites' egen udgave. Episoden fylder ét ud af 38 kapitler hos Plutark, men en fjerdedel af Metochites' to kapitler om Sulla:

Og til sidst skrantede han så meget, og det på en relativt ukendt måde og som næsten ingen anden før, at han var en levende død [*ἐνεκροῦτο ζῶν*. En stramning kunne være, at han gik i forrådnelse, mens han var i live.]. Han led under tilstandens unævnelige fordærv, mens han tæredes og nærrede en uhyrlig mængde lus. Og så længe blev han ved med at udgyde den for ham dødbringende næring, som der var noget tilbage af hans kropsvægt; og

med det samme derefter opgav [ἐπέλειπε; i forbindelse med det ovenstående 'udgyde', πηγάζων, kunne ordet også tolkes henad 'tørre ud'] han denne den hårdeste og usleste velgørenhed [χορηγίαν – altså som uddeler af blod] og livet og døde af de fordærvende kryb [φθοροποιούς ζυφίους]. En sådan mand der havde udført de største bedrifter og gennem hele livet valgt til romersk herredømme og komplet urørlig enehersker blev fuldstændig udmanøvreret [καταστρατηγηθείς] af svage og fremmedartede, men ikke desto mindre uimodståelige og uafviselige hærstyrker, som kom af hans velgørenhed [χορηγίας]; han som havde mødt og klareret sig ubesejret mod et utal af de største og mest erfarne hære (67.10.3-5).

I bedste byzantinske stil er stilen knudret, og antiteserne får lov til at styre teksten uhæmmet. Hos Plutark har vi historien lidt mere mundret:

Ved denne levevis [hor] nærrede han sin sygdom, der i sin første begyndelse kun havde været ubetydelig; i lang tid vidste han ikke, at han havde svulster i indvoldene, indtil endelig hele kødmassen i hele hans legeme var blevet fordærvet og forvandlet til lus. Dette gik så vidt, at uagtet mange mennesker var optagne dag og nat med at plukke dem af ham, kom der dog altid flere igen, og alle hans klæder, badet, vaskevandet, ja selv hans mad vrimlede af denne udflydning af fordærvede safter. Derfor badede han sig også mange gange om dagen for at afskylle og rense sit legeme, men ingenting hjalp; thi forvandlingen tog overhånd med stor hurtighed, og mængden var så stor, at al renselse var forgæves. (Plutark *Sulla* 36 [Ullmanns oversættelse, 439-40]).

Plutarks beretning er en uappetitlig anekdote, der løst knytter sig til Sullas udsvævende liv i de sidste år. Anekdoten optræder ikke i den efterfølgende *Sammenligning mellem Lysander og Sulla*, og dens betydning for Sulla som helhed synes ubetydelig.²⁰ I Metochites' hænder bliver historien derimod til et eksempel på storhed og fald. Den adskiller sig markant fra Plutarks i sprog og vægtning; f.eks. kommer lusene ikke udefra, men næres indefra, og den passive udflydning, Plutark taler om, er hos Metochites blevet til Sulla (eller i hvert fald hans krop) som en aktiv kilde til sin egen undergang. Leksikalsk adskiller de to beretninger sig markant. Et eksempel:

Plutark: τὴν σάρκα διαφθαρεῖσαν εἰς φθειράς μετέβαλε πᾶσαν

Metochites: ἐνεκροῦτο ζῶν, καὶ δαπανώμενος τὴν σωματικὴν ὕλην ἐξωηφόρει
[...] φθειρῶν ἀμύθητον χρῆμα

τὴν σάρκα διαφθαρεῖσαν bliver omskrevet til ἐνεκροῦτο ... δαπανώμενος τὴν σωματικὴν ὕλην, så skønt Metochites værdsætter Plutark, oversætter han ham til et byzantinsk register både leksikalsk og retorisk. Metochites har næppe haft behov for at sidde med manuskriptet til *Parallele liv* foran sig for at kunne skrive dette essay, men manglen på andre kilder til de mere kulørte aspekter af historien²¹ samt den tydelige overensstem-

20. Sullas lus optræder flere andre steder og er blandt andet vigtige nok til at komme med i Thomas Magisters ordbog under phi: Ὁ φθείρ Ἀττικόν, ἡ φθείρ δὲ κοινόν. [ὡς] Πλούταρχος τοὺς τοῦ Σύλλα φθειράς. Ritschl (1832). Også Gregor af Cypern eller patriarken Gregor II, for øvrigt muligvis en af Metochites' undervisere, nævner lusene i et brev (nr. 72), hvor temaet ikke så meget er historie, men afsenderens vattersot, kuldsværhed, forkølelse og endelig den abnorme kløe οἴους τοὺς τοῦ Σύλλα φθειράς παρὰ Πλουτάρχῳ ἀκούεις, der plager ham og holder ham vågen (Eustratiades [1908-10]). Diogenes Laertius mener i sin *Fremragende filosofers liv* 4,4 at vide, at Speusippos døde af samme lidelse som Sulla. Han hævder også at have denne viden fra netop Plutarks *Sulla*, hvilket dog ikke er tilfældet med den udgave, vi har i dag. Med den velkendte usikkerhed om klassifikation af dyr og sygdomme er det svært at sige, hvilken type lus der er tale om, men i nutiden dækker *phthiriasis* over infektion med fladlus. Den særligt interesserede kan læse Cilliers & Retief (2000), der mener, at Sullas forskellige symptomer (rødmossethed, podagra m.m.) kunne skyldes tuberkulose.

21. Metochites har næppe læst latin, selvom flere i hans samtid var i stand til det og oversatte tekster [?]. F.eks. oversatte Planudes både Augustin og Ovid. Hvis han havde adgang til latin, ville han have fundet mindre udpenslet materiale hos Plinius den Ældre (*Naturalis Historia* 9.39 og 26.82) og Valerius Maximus (9.3.8).

melse mellem udvalget af personer og afgrænsningen underbygger, at Plutark er det direkte forlæg.

Man kan dertil udlede i hvert fald to temaer:

1. Sulla nærer sin egen sygdom – for øvrigt en noget mere naturlig forklaring på luseangreb end Plutarks.
2. Stort/småt; det uanseelige slår det anseelige.

Første tema kan tolkes, som om Sulla er årsag til sin egen ulykke, eller at han bærer kimen til den. Selvom lusene hos Plutark rent faktisk kommer ud af ham, er han og hans krop passive. Hos Metochites yder Sulla ligefrem koregi, som jeg har oversat med det lidt vage 'velgørenhed', men der står reelt, at han er sponsor for lusene, hvilket er noget, han bliver ved med, indtil han ikke har mere at give.²² På den måde bevarer Metochites Sullas agens på tidspunktet for hans død, så den kan modstilles hans tidligere handlen og succes. At han nærer sin egen undergang, bliver ikke i kapitlet brugt til at drage en parallel med mere menneskelige snyltere og epigoner, men flugter med Metochites' tanker om statsmænds etiske habitus og dens betydning for varig succes i livet. Hvis vi kobler det sammen med Sullas ydmyge baggrund, har vi måske identificeret, hvad det egentlig er, der i Metochites' behandling af anekdoten fører Sulla fra storhed til intet, nemlig den bevægelse, der har bragt ham fra intet til storhed. I hvert fald er det bemærkelsesværdigt, at Sulla fysisk næsten tilintetgøres, hvilket fører til det andet tema, hvor lidenheden af hans fjender sammenstilles med deres uovervindelige og Sullas fald fra uindskrænket magt til impotens.

Med Pompejus sker der noget nyt. Han var nemlig stor fra begyndelsen og kom af en kendt slægt (11.1-2). Han er klart Metochites' romerske favorit, og med sit gode navn og sin rigdom lever han op til forfatterens forkærlighed for aristokrater og mennesker, der er konstante i deres karakter og livsførelse. Pompejus' største fejl er at facili-

22. At drage en parallel til Metochites' brug af teatersprog andre steder er måske at trække det for langt, men hans beskrivelse af Marius' myrderi peger på en konstant dramatisk undertone i værket: *ἐν αἵμασι καὶ πόνοις καταβακχεύων τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς, ἐριννύων ζῆκορος καὶ τραγικῶν παθῶν χορηγός* (67.8.2).

tere Cæsars vej til magten; en mand Metochites ikke har meget pænt at sige om, da han konstant ændrer adfærd efter omstændighederne for at få magten (13.1-2). Metochites slutter beretningen om Pompejus, som altså viser, at også gode mænd kan trække en nitte i livets tombola – helt i tråd med Metochites' tanker om Skæbnens uudgrundelighed – med dette:

Og Ægyptens sand skjulte hans lig under klitter; han, hvis kæmpe ry pragtfuldt [πομπικῶς] havde spredt sig over og gennemtrængt hele verden, og hvis navn med al ærefrygt og veneration triumferede over, hvad man tidligere har hørt om. Og han havde ikke mere, end hvis det var en død slave til tre drakmer, der var blevet hældt i jorden (12.5-6).²³

Igen ser man, hvordan Metochites slår knuder på sig selv og sproget for kiastisk at hive pointen i forgrunden: Skæbnens omslag er pludselige og uudgrundelige. Meningen med sidste del er nok ikke, at vi i døden alle er lige, men at faldet er så stort, så hans begravelse kan sammenlignes med en slave, der slet og ret hældes i en umærket grav. For Metochites er det en yderligere skam, at det sker i et fremmed land, da en del af hans tanker om bestandighed kredser om, at man helst ikke skal rejse for langt væk og omgås fremmede, hvis man da ikke vil ende som en Alkibiades eller en Antonius.

Dernæst følger den skruppelløse Cæsar og netop Antonius, hans efterfølger, der førte krigen mod Cæsars mordere, skønt de var bedre mænd end ham.

Her slutter Metochites sin gennemgang af de romerske statsmænd, for de har leveret stof nok til hans emne, og han skal videre til grækerne (15). Materialet kunne imidlertid være hentet hos andre folk, for som han skriver:

Vi kunne på den anden side også have valgt blandt nutidens folk; fra dem alle ville vi kunne fremdrage de samme eksempler og det ikke i mindre grad end fra fortiden. Det er nemlig nogenlunde de samme udfordringer, der gør sig gældende på samme måde i alle menneskers forhold både med

23. I Plutarks *Pompejus*, 80 er det Philippos, Pompejus' trofaste frigivne, der samler brænde til det hovedløse lig på stranden og bliver antastet af en veteran, der ikke anser det for værdigt. De to udlægnere har altså ikke meget at gøre med hinanden, selvom værdighed – og en (tidligere) slave – er fælles for begge.

hensyn til holdninger og skikke og Skæbnens utilregnelige og usikre veje og omveje. Det er et faktum, at dette alene er fælles for alle mennesker, at når det kommer til Skæbnen, er den lige usikker²⁴ for alle og aldrig på noget tidspunkt og heller ikke på nogen måde helt pålidelig eller sikker. Vi har altså valgt blandt dem, fordi det om hellenerne og romerne mest er overleveret til os af det sprog, vi er vant til [ἡ φωνὴ συνηθης], og når vi bruger dem, ærer vi de mænd, der fortalte og nedskrev, som venner på afstand og som mænd, der har gjort meget godt for os, også med sprogets formfuldendthed og ynde. Og det forekommer os også at vi viser dem respekt, når vi finder de ting, de fortæller, værdige til erindring og eftertanke [μνήμης ἀξιοῦν καὶ λόγου] (15.3-6).

Metochites skriver altså om græske og romerske statsmænd fordi:

1. Deres historie er nedskrevet på græsk.
2. Man hylder gode forfattere ved at læse dem.
3. Skæbnens omslag er ens for alle.

Hvad der begynder med en næsten universalistisk deklARATION om alle folks lighed over for Skæbnen, bliver hurtigt afløst af en klar identifikation med sprog (græsk) og nation (de græske og romerske statsmænd). Ikke desto mindre er det interessant, at Metochites anerkendte, at andre folk og tider kunne levere materiale til analyse, og især fordi en hel del af den netop var skrevet på græsk. Metochites kunne have fundet mange eksempler på den slags Skæbnens spil i ikke bare byzantinsk historie generelt, men også i den nære fortid. Så hvorfor var Metochites tilfreds med at bruge antik historie, når nu der efter hans eget udsagn var lige så meget materiale at tage af i hans samtid?

24. ἀνίδρυτον er et kernebegreb for Metochites i *Semeioseis gnomikai*. F.eks. er titlen på essay 115 "Undersøgelse af de menneskelige forholds usikkerhed og tendens til omslag, og at om noget andet så giver Alkibiades' liv materiale til emnet ligesom også historierne om den Demetrios, der blev kaldt Belejrerer, og dertil også dem om Eumenes." På sin vis kan essay 115 siges at være et modstykke til 67, da det behandler dem, der var for meget antihelte til at komme med i fremstillingen af grækernes og romernes historie.

Ud over hans egne ord kunne man måske se nærmere på hans samtid: Hans patron og kejser var involveret i borgerkrig med sit eget barnebarn, og dynastiet, skønt palaiologiderne historisk var endog meget respektable,²⁵ blev grundlagt ved et åbenlyst kup, der førte til ekskommunikation af kejseren – den samme kejser, Michael VIII, der i mangt og meget mindede om Alkibiades og tjente i tyrkernes hær som anfører for de vestlige riddere på et tidspunkt, hvor Konstantinopel var i vestlige hænder og seldsjuk-tyrkerne truede de tilbageværende byzantinske besiddelser i øst. Måske var det sikrere at holde sig til den fjerne fortid.

Til sidst vender Metochites tilbage til sin historiske gennemgang og grækerne, som i de tidligste tider ikke gjorde noget væsen af sig og levede beskedent (16.1) i forhold til Alexander og romerne, og som derfor kan tjene som eksempel på, at livets omskifteligheder kan ramme både store og små. Grækerne levnes ikke megen plads – 5 ud af 21 afsnit – og Metochites springer Perserkrigene over og går straks til spartanerne, som forvaltede deres sager godt hjemme, men var en katastrofe for Grækenland, hvorfor de modvilligt overlod lederskabet til athenerne (17). Athenerne gik det heller ikke godt (18), og spartanerne tog magten igen og regerede Hellas med hård hånd (19), indtil de nåede både zenit og azimut med Agesilaos (19.9). Derefter følger thebanernes kortvarige hegemoni afløst af Philips (20.3-4) og endelig sluttet cirklen i dette essay med Alexanders ødelæggelse af Theben (20.5). Metochites slutter af med en kort morale om livets omskiftelighed generelt (21), og det synes klart, at disse sidste afsnit er kommet med mere for at runde essayet af end for at tilfredsstille Metochites' fortællelyst. Dette skyldes nok ikke mindst, at de græske bystater og deres politikere ikke giver samme dramatiske materiale som Alexander og romerne, hvilket især kan ses af strukturen på essayet, der lader de første komme sidst for i stedet at prioritere de senere og mægtigere folk.

25. Michael VIII bar således familienavnene Doukas Angelos Komnenos Palaiologos, alle prominente slægter, der i flere århundreder havde leveret generaler og kejsere til riget.

Sammenfatning

Affattelsen af *Semeioseis gnomikai* falder sammen med den første borgerkrig mellem Andronikos II, Metochites' velgører og arbejdsgiver, og Andronikos III, der efter sejren forvoldte Metochites' fald. Det vidste han selvfølgelig ikke, da han skrev sine essays, men som den øverste i riget under kejseren havde han overblik over de katastrofale konsekvenser, borgerkrigen havde. Ud over selve krigen udnyttede tyrkerne, osmanerne og karasiderne rigets svækkelse til at erobre det meste af Lilleasien, og en gruppe lejesoldater, 'Det katalanske kompagni', hægede på det græske fastland og etablerede en slags stat i Athen og Theben. Dertil kom, at alle anstrengelserne for at tvinge de tilbageværende autonome græske stater i og omkring Epiros og Trapezunt ind under Konstantinopel strandede.²⁶ Det kræver derfor ikke megen fantasi at forestille sig, hvad der motiverede hans undersøgelse af Skæbnens luner.

Selvom han rent filosofisk erkender umuligheden af at finde de egentlige grunde til, at storhed fører til fald, finder han i essay 67 en række klare sammenhænge mellem dels opvækst, dels karakter. Han er altså ikke helt konsistent, men selvom hans 120 essays danner en sammenhæng og er ordnet af ham selv, skal man måske ikke søge en forenende tanke, men en række fælles mål for skrifterne, herunder en række forsøg på med forskellige tilgange at gøre det begribeligt ud fra især historiske eksempler, hvorfor riget, der havde overlevet latinernes besættelse og nogle meget svære år efter generobringen, nu så ud til at gå helt til grunde i borgerkrig. Som vist fandt Metochites det meste materiale i antikken, og dens nytte var for ham, at han her fandt alle de eksempler, han behøvede, skrevet i et sprog, han kunne forstå og nyde. Eftersom Skæbnen er universelt uudgrundelig, var det tilsyneladende alene et spørgsmål om bekvemmelighed og smag, når Metochites skulle fremdrage eksempler på dens omslag af historien.

26. Nicol (1993), 141-84.

Bibliografi

- Beck, C.-H. 1952. *Theodore Metochites. Die Krise des byzantinischen Weltbildes im 14. Jahrhundert*. München.
- Bydén, B. 2003. *Theodore Metochites' Stoicheiosis Astronomike and the Study of Natural Philosophy and Mathematics in Early Palaiologan Byzantium*. Göteborg.
- Cilliers, L og Retief, F. P. 2000. "The Sulla Syndrome", *Acta Classica* 43: 33-43.
- Constantinidis, C. N. 1982. *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204 – ca. 1310)*. Nicosia.
- Delacroix-Besnier, C. 2013. "Les Prêcheurs de Péra et la réduction du schisme (1252-1439)" i Blanchet, M.-H. og Gabriel, F. (eds.) 2013. *Réduire le schisme? Ecclésiologies et politiques de l'union entre orient et occident (XIIIe-XVIIIe siècle)*. Paris: 47-74.
- Eustratiades, S. 1908-10. "Ἐπιστολαί Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου". Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος. Alexandria.
- Featherstone, M. J. 2011. "Theodore Metochites' *Semeioseis gnomikai*: Personal Encyclopedism" i van Deun, P. og Macé, C. (eds.) 2011. *Encyclopedic Trends in Byzantium?* *Orientalia Lovanensia Analecta* 212. Leuven: 333-44.
- Hult, K. 2002. *Theodore Metochites on Ancient Authors and Philosophy: Semeioseis gnomikai 1-26 & 71*. *Studia Graeca et Latina Gothoburgensia* 65. Göteborg.
- Hult, K. 2016. *Theodore Metochites on the Human Condition and the Decline of Rome. Semeioseis gnomikai 27–60*. *Studia Graeca et Latina Gothoburgensia* 70. Göteborg.
- Leone, P. L. M 1982-83. *Nicephori Gregorae Epistulae*. Matino.
- Leone, P. L. M 1991. *Maximi Monachi Planudis Epistulae*. *Classical and Byzantine Monographs* 18. Amsterdam.

- Müller, M. og Kiessling, M. 1821. *Theodori Metochitae Miscellanea philosophica et historica*. Leipzig.
- Nicol, D. M. 1993. *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*. Cambridge.
- Pade, M. 2007. *The Reception of Plutarch's Lives in Fifteenth-Century Italy*, bd. 1. København.
- Ritschl, F. 1832. *Thomae Magistri sive Theoduli monachi ecloga vocum Atticarum*. Halle.
- Wahlgren, S. 2018. *Theodore Metochites' Sententious Notes. Semeioseis gnomikai 61–70 & 72–81*. *Studia Graeca et Latina Gothoburgensia* 71. Göteborg.
- Ullmann, V. 1890. *Levnedsskildringer af Plutark*. København.
- Wilson, N. G. 1996. *Scholars of Byzantium*. Oxford.
- Xenophontos, S. 2018. "The Byzantine Plutarch: Self-Identity and Model in Theodore Metochites' Essay 71 of the *Semeioseis gnomikai*" i North, John og Mack, Peter (eds.), *The Afterlife of Plutarch*. London. 23-39.
- Xenophontos, S. 2019. "Plutarch and Theodore Metochites" i Xenophontos, Sophia og Oikonomopoulou, Katerina (eds.), *Brill's Companion to the Reception of Plutarch*. Leiden. 310-23.
- Xenophontos, S. 2020. *On Morals or Concerning Education*. *Dumbarton Oaks Medieval Library* 61. Cambridge, MA.